

Athene 2004: 'With a vengeance'

Als stadsvernieuwing bloederig wordt

Met de steun van het grootkapitaal vegen overheden onze steden schoon met als doel om de stedelijke ruimte te commercialiseren en er winst uit te slaan. De belangrijkste instrumenten hiervoor zijn revitalisering en gentrification, die beide exclusief gericht zijn op de belangen en waarden van de middenklasse. Tegelijkertijd blijven echter 'hinderlijke' gemarginaliseerde groepen zich delen van de openbare ruimte toe-eigenen om daarin hun identiteit uit te drukken. Revitalisering alleen kan de sporen van deze groepen echter niet uitwissen, zo blijkt uit de geschiedenis van het Atheense Omoniaplein.

MICHAÏL GALANAKIS

De aanleg van het Omonia of 'Eendrachts'-plein startte in 1846 op wat toen nog een stuk platteland was in de buurt van Athene. Het plein kwam sindsdien zowel sociaal als politiek steeds meer in het centrum van de aandacht, toen het in 1880 een centraal transportknooppunt werd. Het plein deed onder meer dienst als belangrijkste toegangspoort tot Athene voor immigranten tijdens alle grote verstedelijkingsfasen. De 246.000 etnische Grieken die in 1922 vanuit Klein-Azië naar hun moederland vluchtten, passeerden via de omgeving van het Omoniaplein voor zij zich grotendeels in Athene vestigden. Ook in de nasleep van de Tweede Wereldoorlog en onmiddellijk na de Griekse Burgeroorlog (1945-1949) passeerde een grote binnenlandse migratiebeweging richting Athene via Omonia. Een laatste immigratiegolf die het karakter van het Omoniaplein tot op de dag van vandaag bepaalt, is die van het begin van de jaren negentig. Deze startte door de grote toestroom van Albanezen. Na de dood van Enver Hoxha, de autoritaire leider van Albanië, kwam het communistische regime daar aan zijn eind. In 1985 sloeg het land de moeilijke weg van democratisering in en de herwonnen vrijheid gaf duizenden Albanezen de kans om de instabiliteit van hun land te ontvluchten. In 1993 alleen kwam al een half miljoen Albanezen aan in Athene. Voor het eerst in de recente geschiedenis waren het vreemdelingen die massaal de grenzen van Griekenland overstaken.

Op dit moment vormen de Albanezen de grootste en meest controversiële migrantengroep van Griekenland. Zonder recht op sociale voorzieningen werden ze gedwongen allerlei strategieën te bedenken om sociale en ruimtelijke uitsluiting tegen te gaan. Tegen alle verwachtingen in zijn ze er door de jaren heen aardig in geslaagd hun identiteit in de ruimte uit te drukken, zelfs in het centrum van Athene

rond het befaamde Omoniaplein. Vele jaren lang was dit plein een dubbelzinnig stuk stad waar nieuw aangekomen migranten zich mengden met de anonieme massa uit alle sociale lagen van de Griekse hoofdstad. Ook nu nog blijft het de best bekende, meest besproken, gebruikte en misbruikte openbare plaats van Griekenland.

Een onderzoek door Psimmenos tussen 1991 en 1993 naar de levensomstandigheden van de Albanezen in en rond het plein toonde aan hoe Omonia ook voor hen een –nochtans weinig herbergzaam – 'thuis' geworden was. De meest gelukkigen sliepen in overbevolkte hotels van menonwaardige kwaliteit, anderen sliepen in het metrostation, in achtergelaten auto's of gewoon ergens op een bank. Voortdurend kwamen Albanezen in aanvaring met vijandiggezinde Griekse autoriteiten en burgers. Dag in dag uit kon hun identiteitskaart of paspoort opgevraagd worden. Ze leerden omgaan met vervolging, bedreiging, uitbuiting, permanente angst voor arrestatie en deportatie.

In discussies over de problemen van immigranten wordt vaak hun individuele daadkracht onderschat. De concentratie van nieuwe Albanese immigranten rond het Omoniaplein was namelijk evenzeer het gevolg van weloverwogen individuele strategieën. Albanese migranten beseften maar al te goed dat hun overlevingskansen vlak na hun aankomst in Athene het grootst waren in de buurt van het Omoniaplein. Ook migranten uit andere landen zochten er hun toevlucht. Men vond er goedkope huisvesting en de nodige informatie voor het vinden van (informeel) werk. Veel Albanezen wonen niet langer in de buurt van het Omoniaplein en ook Albanese winkels en cafés vind je her en der in de stad. Ook haar functie als knooppunt voor een informeel arbeidscircuit heeft het plein intussen verloren. Toch zijn vele Albanezen er nog steeds regelmatig terug te vinden. Het plein speelt nog steeds een niet te verwaarlozen sociale rol. Omoniaplein is een belangrijk symbool geworden voor de Albanese gemeenschap. Het zou dan ook een eufemisme zijn om te stellen dat het 'ook' hun plein is.



Omonia plein na de nieuwe aanleg in 2003.
(Foto Michail Galanakis)

Dubbeldzinnigheid

Hoe Albanees is Omoniaplein? Of beter: hoe openbaar is het plein nu eigenlijk? Omoniaplein is de openbare plaats bij uitstek, hoezeer dit ook wordt betreurd door de Griekse overheid. De gelijktijdige aanwezigheid van zeer uiteenlopende groepen is misschien wel uniek voor Athene. Alleen op dit plein komen mensen met verschillende achtergronden met elkaar in aanraking, zowel sociaal als fysiek. Schouder aan schouder, blik naar blik, al dan niet met minachting. Overdag, vooral op werkdagen, wordt het centrale deel van het plein weinig gebruikt, maar 's nachts verzamelt er zich heel wat volk rond de betonnen constructies midden op het plein. En niet alleen Albanezen: het is een heterogene groep. Enkel rond de altijd geopende kiosk met Albanese kranten en tegenover het gerenoveerde café-restaurant Neon is er een duidelijke concentratie van Albanese mannen op te merken.

Op het Omoniaplein gonst het van de activiteit. Paspoorten en identiteitskaarten worden gecontroleerd, sommigen schreeuwen gefrustreerd in hun gsm, kiosken blijven 24 uur per dag open. Op het plein kan je getuige zijn van een incidenteel straatgevecht en altijd aanwezige handeltjes in alles wat ook maar enigszins te versjacheren valt. Op een avond werd ik zelfs aangeklampt door een oudere vrouw die me jonge meisjes aanbood. Maar tijdens een heldere nacht vang je op het midden van het plein, langs de as van de Athinaslaan, ook een glimp op van de idyllische verlichte Akropolis.

Ondanks de dubbeldzinnige sfeer van de plek trekken de constructies in het midden van het plein bij zwoel zomerweer veel mensen aan. Ware het niet dat er een alomtegenwoordige angst bestaat voor de nabijheid van het 'Andere' Athene, dan zouden er waarschijnlijk nog veel meer bezoekers zijn. De Albanese aanwezigheid heeft een sterk stigma gedrukt op het plein. Dat is een feit waar de Griekse overheid en ook de Grieken zelf niet erg gelukkig mee zijn. De immigranten zijn een ambigue aanwezigheid in een ambivalente ruimte, die hen tegelijkertijd in- en uitsluit. Ruimtelijke discriminatie werkt er namelijk twee kanten op: de Albanezen, die zelf ruimtelijk gediscrimineerd worden, sluiten op hun beurt mensen uit van plaatsen door er simpelweg aan-

Ειδήσεις

•ΧΑΝΙΩΤΙΚΑ ΝΕΑ ΤΗ

ΛΗΞΗ ΤΟΥ ΑΓΩΝΑ ΑΛΒΑΝΙΑΣ - ΕΛΛΑΔΑΣ

ΤΙΣΜΟΣ ΠΥΡΟΔΟΤΗΣΕ
ΑΤΗΡΑ ΕΠΕΙΣΟΔΙΑ

ΑΧΑΙΡΩΜΑ 20ΧΡΟΝΟΣ - ΠΟΛΛΟΙ ΟΙ ΤΡΑΥΜΑΤΙΕΣ

ΑΠΕ
αν
ες
τη
να
ας,
νος
την
ρι.
λά-
φο-
πα-
νών
βου



τοϊάνη σημειώθηκαν μάλι-
στα και επεισόδια.
Οι κάτοικοι του χωριού ζήτη-
σαν από Αλβανούς οπαδούς
που επέβαιναν σε ένα Ι.Χ.
αυτοκίνητο να σταματήσουν
τις προκλήσεις και να φύ-
γουν από το χωριό. Εκείνοι
όμως συνέχισαν να προκα-
λούν αναγκάζοντας του νέ-
ους του χωριού να τους επι-
τεθούν, προκαλώντας φθο-
ρές στο αμάξι τους. Η αστυ-
νομία αναγκάστηκε στη συ-
νέχεια ναβάλει μπλόκο

Chanea Nieuws, de dag na de rellen: "bloedige incidenten na voetbalmatch Albanië-Griekenland".
(Foto Michail Galanakis)

wezig te zijn. Vooral de Griekse middenklasse mijdt deze 'Albanese' plaatsen. Een Griek vertelde me dat hij zich op het plein buitengesloten voelde door het 'onderwereld' karakter van de plaats en stelde me de retorische vraag of dat dan ook niet onrechtvaardig was. Een groot deel van de Atheense burgerij verlangt naar de zogenaamde authenticiteit van traditionele buurten zonder rekening te houden met de noden van andere bewoners. Immigranten passen niet in de afgeborstelde en veilige indruk die de staat wil geven van het administratieve en commerciële hart van de hoofdstad. Zij leveren logischerwijs geen enkele bijdrage aan de nostalgische marketing van het goede, oude Griekse Athene.

Gedaanteverandering

De 'Albanisering' van het Omoniaplein was een doorn in het oog van de overheid en de media. De aanwezigheid van Albanezen betekende immers een serieuze hinderpaal voor de herwaardering van het plein. Albanezen werden dan ook gestigmatiseerd en gecriminaliseerd. Op en rond het Omoniaplein woedde en woedt nog steeds een strijd over de toe-eigening van ruimte door het 'Andere' Athene. Dit is het onvermijdelijke resultaat van het samenspel tussen stadsherwaardering en de Griekse mentaliteit.

De laatste jaren hebben de staat en het stadsbestuur in samenwerking met de media geprobeerd om het karakter van het plein te veranderen. In de aanloop



*Twee dagen na de rellen vond op hetzelfde Omonia-plein een anti-racistisch protest plaats.
(Foto Indymedia Athene)*

naar de Olympische Spelen van 2004 werd een plan opgezet om Athene, en dan vooral het centrum van de stad, te revitaliseren. Politici en topambtenaren, in samenwerking met bewonersverenigingen en de vastgoed-, bouw- en financiële sector, proberen door gentrification het karakter van het stadscentrum radicaal te veranderen. De mensen wiens stem men niet wilde of kon horen, betalen hier letterlijk en figuurlijk een hoge prijs voor. In een analyse voorspelt Philippides dat gentrification zal leiden tot de creatie van een steriele ruimte voor amusement, waarbij privatisering en commercialisering van de openbare ruimte wordt genormaliseerd. Hierdoor zullen autochtone en allochtone lage inkomensgroepen worden verdrongen. Ondanks de schijnbaar succesvolle pogingen van de overheid om het Omonia-plein opnieuw aan te leggen, het door middel van politierazzia's schoon te vegen en nieuwe commerciële investeringen aan te trekken (zoals een nieuwe grote ZARA-vestiging), blijft het een ambigue, rusteloze plek. In 1998 zette men een Europese architectuurwedstrijd op poten voor de nieuwe aanleg van het plein. Het winnende ontwerp werd echter nooit volledig uitgevoerd. De heropening van het plein in 2003 ging gepaard met protesten in de media en bij de overheid. Er werd geklaagd over de lelijkheid van het plein, maar vooral ook over het feit dat er nog steeds immigranten, drugsver-

slaafden, prostituees en andere gemarginaliseerde groepen rondhingen. Ofschoon de Griekse overheid zich nu en dan verstoep achter een vertoon van multiculturalisme en openheid, komt bij dit conflict rond het Omonia-plein scherp tot uitdrukking dat het haar in de eerste plaats te doen is om netheid, orde en een nieuw imago en daarbij sociale gezien onverschilligheid toont. In de aankondiging van de ontwerpwedstrijd in 1998 werd nooit nadrukkelijk uitgesproken wat het gewenste sociale profiel van de gebruikers van het plein was. Ook bij de beoordeling van de ingediende ontwerpen was het geen expliciet criterium. De maskers vielen echter af toen bleek dat het opnieuw aangelegde plein tot ongenoegen van de overheid haar vroegere sociale karakter behouden had. Ariadni Vozani, een van de architecten van het winnende ontwerp, erkende dat Omonia een dynamisch en omstreden plein is en dat het als zodanig voorwerp is van een strijd tussen verschillende belangengroepen. De overheid had geen idee hoe ze met de complexiteit van het Omonia-plein om moest gaan en verwachtte een oplossing van de architecten. Maar net als de meeste architecten en planners die zich schikken naar de wensen van hun opdrachtgevers, beperkte het team van het winnende ontwerp zich tot door experts gedefinieerde economische noden en transportproblemen in plaats van het proble-

matische sociale aspect van de ruimte opnieuw vorm te geven.

De publieke ruimte is een beleefde, levende ruimte. Het opgefriste Omonia-plein heeft nieuwe investeringen aangetrokken en het is heel best mogelijk dat de instroom van grote kleding- en 'fastfood'-ketens sneller tot stand zal brengen wat de overheid altijd al heeft verlangd, namelijk de gentrification van Omonia. In de Olympische Spelen in 2004 dacht ze daar de ideale rechtvaardiging voor te hebben gevonden. Het oorspronkelijke sociale karakter, bepaald door het gebruik van het plein en de identiteit van de plaats, wordt echter niet zo snel weggevaagd.

Opdracht volbracht?

In augustus 2004, de Olympische Spelen waren in volle gang, stond er in een Grieks 'lifestyle'-magazine een artikel over Athene met de titel 'Mijn stad'. De auteur van het artikel beschreef hoe het "Tiranaplein, zoals het Omonia-plein vandaag de dag bekend staat" een van de plaatsen is waar zij liever niet komt. Door de verwijzing naar de hoofdstad van Albanië en het gelegde verband met onveiligheid werden de lezers van dit artikel nog maar eens bevestigd in hun ideeën over de 'gevaarlijke Albanisering' van het plein. Een maand later werd duidelijk hoe diep de wonde is die in de Griekse hoofden is geslagen door deze nieuwe identiteit van het ooit zo 'Griekse' plein. Op 4 september 2004 kwamen Albanezen na een overwinning van het Albanese nationale voetbalteam

op de Grieken massaal samen op het Omoniaplein om dit te vieren. Het kwam er tot een bloedig treffen met Grieken – waaronder de politie – die een dergelijke uitbarsting van Albanese vreugde op het plein niet konden verkroppen. En hoewel Albanese de term ‘Tiranaplein’ wat overdreven vinden (een Albanese respondent noemde het zelfs een ‘verwijzing naar het verleden’) vond het openlijk Albanese protest tegen de incidenten in de nasleep van de bewuste vierde september toch ook op het Omoniaplein plaats. Omonia blijft een openbare plaats waar conflicten beslecht worden, zelfs gewelddadige. Het Omoniaplein is wel getransformeerd, maar ligt er nog steeds en leeft verder als sociale ruimte. Omonia is een typisch voorbeeld van een openbare plaats waar, zoals Arnold Reijndorp suggereert, verschillende groepen elkaars openbaar domein betreden. Het is een plaats die oproer inhoudt en die soms wat weg heeft van Frasers ‘subaltern counter publics’: die plaatsen waar gemarginaliseerde groepen samenstromen om hun stem te laten horen. Griekse beleidsmakers zijn er nog niet in geslaagd om zich neer te leggen bij dit soort aspecten van het plein. De openbare ruimte kent echter geen ‘bevroren geschiedenis’, zoals wel eens over architectuur wordt gezegd. Integendeel zelfs. Openbare plaatsen zijn als sociale plaatsen vol leven het doorgeefluik voor de voortdurende uitwisselingen tussen verschillende culturen. Wat de overheid feitelijk doet door ‘top-down’ revitalisering en gentrification van dat soort levendige plaatsen, waar Omonia er één van is, is het veranderen van de overgedragen geschiedenis en het onderbreken van haar historische continuïteit. Door de sporen van het verleden uit te wissen in een opnieuw ingerichte ruimte, commodificeert en objectificeert de overheid deze ruimte om deze rijp te maken voor herinvesteren. Het uitwissen van de sporen wist echter niet noodzakelijk het verleden zelf weg en in ieder geval niet meteen.

Hoe je vorm geeft aan de openbare ruimte en hoe je er daarna mee om gaat, kan bijdragen aan het tot stand komen van een sociaal klimaat, zoals Reijndorp oppert. Vooral als er nabijheid van Andersheid mogelijk is en dat zelfs beschermd wordt met bepaalde

gedragsregels. Ruimtelijke planners zouden er dan ook goed aan doen om in een multidisciplinaire omgeving te werken, te mobiliseren aan de basis en hun oor te luisteren te leggen bij de Andere, zoals Sandercock bepleit. En als er dan een conflict voorvalt, dan bestaat er altijd nog een kans dat de publieke opinie gemobiliseerd wordt en dat de democratie uiteindelijk zegeviert, zelfs al is het maar voor even. De noodzakelijke fundamenteen liggen er om van het Omoniaplein een goed functionerende openbare ruimte te maken. Nu moet de overheid haar versplinterde en eeuwig repressieve machtsspelletjes nog evalueren.

Michail Galanakis is architect, master in industrial design research en bereidt een doctoraal proefschrift voor aan de University of Art and Design in Helsinki. Dit artikel kwam tot stand op basis van materiaal voor een casestudy op en rond het Omoniaplein in het kader van zijn doctoraalonderzoek over de aanleg en management van de openbare ruimte en socio-ruimtelijke uitsluiting. Vertaald door Nick Schuermans en Bruno Meeus.

Literatuurselectie

- Galanakis, M. (2004) *Encountering the other in public space. Helsinki and Athens: a narrative comparison.* <www.urban-europe.net/working/02_2004_Galanakis.pdf> Laatst bezocht 4 augustus 2005.
- Galanis, G. (2003) *Greek society and immigration. Greeks' views on Albanian immigrants.* In: Kasimati, K. (ed.) *Politics of immigration and strategies of integration. The case of Albanian and Polish immigrants.* Athene: Gutenberg.
- Hajer, M. & A. Reijndorp (2001) *In search of new public domain.* Rotterdam: NAI Publishers.
- Hassouin, J. (1996) *The contraband of memory.* Athene: Exantas Publishing.
- Holston, J. (1998) *Spaces of insurgent citizenship.* In: Sandercock, L. (ed.) *Making the invisible visible. A multicultural planning history.* Los Angeles: University of California Press.
- Makri, E. (2004) *My city.* In: *Life & Style* 44, pp. 17-18.
- Mitchell, D. (2003) *The right to the city. Social justice and the fight for public space.* New York/Londen: The Guilford Press.
- Petronoti, M. (1996) *Greece as a place for refugees. An anthropological approach to constraints pertaining to religious practices.* In: Jambresic Kirin, R. & M. Povrzanovic (eds.) *War exile everyday life. Cultural perspectives.* Zagreb: Institute of Ethnology and Folklore Research.
- Psimmenos, I. (2003) *Interpretations of immigration, expectations and identities of Albanian and Polish immigrants.* In: Kasimati, K. (ed.) *Politics of immigration and strategies of integration. The case of Albanian and Polish immigrants.* Athene: Gutenberg.
- Psimmenos, I. (2004) *Immigration from Balkans. Social exclusion in Athens.* Athene: Papazisis Publishing.
- Sandercock, L. (1998) *The death of modern planning: radical praxis for a postmodern age.* In: Douglas, M. & J. Friedmann (eds.) *Cities for citizens.* West Sussex: John Wiley and Sons Ltd.